

На основу Правилника о стицању истраживачких и научних звања („Сл. гласник РС“ бр. 80/2024, 70/2025) – Прилог 2. — Врста и квантификација индивидуалних научноистраживачких резултата – Друштвене науке: креирања и анализа ефеката јавних политика, Научно веће Института за упоредно право, на седници од 27.10.2025. године, донело је

ОДЛУКУ

ПРИХВАТА СЕ документ „Социјално предузетништво за особе са интелектуалним тешкоћама“ коауторке др Александре Рабреновић као студија и анализа јавне политике (M123).

Образложење

Др Александра Рабреновић, виша научна сарадница Института за упоредно право, коауторка је документа „Социјално предузетништво за особе са интелектуалним тешкоћама“. Именована је поднела Научном већу молбу да наведени документ буде прихваћен као студија и анализа јавне политике (M123), у складу са Правилником о стицању истраживачких и научних звања – Прилог 2. – Врста и квантификација индивидуалних научноистраживачких резултата – Друштвене науке: креирања и анализа ефеката јавних политика.

На основу наведеног, донета је Одлука као у диспозитиву.

ПРЕДСЕДНИК НАУЧНОГ ВЕЋА
Др Милош Станић

#EY
3A TEBE

SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO

ZA OSOBE SA
INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA

SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO ZA OSOBE SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA

SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO ZA OSOBE SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA

Beograd, 2025.

**SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO
ZA OSOBE SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA**

Izdavač:

Deca bez granica

Za izdavača:

Dr Aleksandra Rabrenović
predsednica Upravnog odbora

Autori:

Dr Aleksandra Rabrenović
Dr Jovana Misailović
Mr Tijana Malezić Repajić

Godina izdanja:

2025.

Prelom:

Dogma Beograd

Štampa:

BIROGRAF COMP D.O.O.

ISBN: 978-86-908122-0-2

Tiraž:

100 primeraka

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. ŠTA JE SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO?	9
2.1. Koji su osnovni koraci za osnivanje i rad socijalnog preduzeća sa posebnim osvrtom na osobe sa invaliditetom?	9
2.1.1. Identifikivanje problema i mogućnosti	10
2.1.2. Razvijanje poslovne ideje i modela	10
2.1.3. Obezbeđivanje finansiranja socijalnog preduzeća	10
2.1.4. Priprema biznis plana	11
2.1.5. Testiranje proizvoda ili usluge	16
2.1.6. Razrada marketing strategije poslovanja	16
2.1.7. Pokretanje biznisa i njegovo širenje	16
2.1.8. Saveti za kraj	17
2.2. Primer biznis plana kafića koji zapošljava osobe sa intelektualnim teškoćama	17
3. PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA U REPUBLICI SRBIJI	21
3.1. Koji su uslovi za sticanje statusa socijalnog preduzetništva u Srbiji?	23
3.2. Kako se raspoređuje dobit u subjektima socijalnog preduzetništva?	28
3.3. Kakav je status imovine subjekta socijalnog preduzetništva?	30
3.4. Kako se upravlja socijalnim preduzećem?	31
3.5. Kako se izveštava o ispunjavanju društvene uloge?	32
4. KAKO PODRŽATI SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO – OD KOGA TRAŽITI PODRŠKU?	35

5. DELATNOSTI KOJE SU POGODNE ZA RAZVIJANJE SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA ZA OSOBE SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA	41
5.1. Primarni sektor.....	42
5.1.1. Poljoprivreda - uzgoj bilja.....	43
5.1.2. Stočni fond - briga o životinjama.....	43
5.1.3. Briga o životnoj sredini i učešće u ekološkim projektima.....	44
5.1.4. Prerađivačka industrija - prerada poljoprivrednih proizvoda	45
5.1.5. Održavanje poljoprivrednih mašina i opreme	45
5.2. Sekundarni sektor.....	47
5.2.1. Proizvodnja i montaža (lakša industrija).....	47
5.2.2. Tekstilna industrija i proizvodnja odeće.....	47
5.2.3. Prerada plastike i reciklaža	48
5.2.4. Proizvodnja sveća, sapuna, keramike i stakla.....	48
5.2.5. Građevinska industrija.....	49
5.2.6. Tehnička i računarska proizvodnja.....	49
5.3. Tercijarni sektor	51
5.3.1. Usluge u zajednici (pomoć u obavljanju kućnih poslova i sl.)	51
5.3.2. Rad u oblasti turizma i ugostiteljske usluge	52
5.3.3. Online usluge i administracija	52
6. ZA KRAJ.....	55
REFERENCE	67

1. UVOD

Poslednjih decenija pojam socijalnog preduzetništva je sve više zastupljen, kako u akademskim krugovima, tako i među donosiocima odluka, organizacijama civilnog društva i, što je naročito važno, porodicama koje se suočavaju sa brojnim socijalnim i ekonomskim izazovima. Osnivanje i razvoj socijalnih preduzeća predstavlja pozitivan pomak ka poboljšanju kvaliteta života nekih od najugroženijih grupa stanovništva, doprinoseći time i povećanoj inkluzivnosti ranjivih grupa. Socijalna preduzeća predstavljaju specifičan model privređivanja koji kombinuje društvenu misiju sa preduzetničkim pristupom, usmerena ne samo na ostvarivanje ekonomske dobiti, već pre svega na rešavanje konkretnih društvenih problema – poput uključivanja marginalizovanih grupa na tržište rada, pružanja usluga u zajednici, te pružanje podrške osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama.

U Srbiji, kao i u mnogim drugim zemljama, jedna od najranjivijih društvenih grupa su upravo porodice dece sa intelektualnim teškoćama, koje se, osim sa izazovima koje nosi briga o detetu, često suočavaju i sa socijalnom izolacijom, siromaštvom, ograničenim pristupom uslugama i nedovoljnom podrškom od strane donosioca odluka u svakodnevnom životu. U tom kontekstu, socijalna preduzeća se javljaju kao inovativna rešenja koja mogu doprineti boljem kvalitetu života ne samo osoba sa invaliditetom, već i njihovom okruženju kojem se na taj način olakšava da uključe one sa određenim smetnjama u razvoju u svakodnevicu podržavajući razvoj njihovog samopouzdanja i osećaja korisnosti, ali i za izgradnju lokalnih zajednica u kojima solidarnost nije samo reč na papiru, već svakodnevna praksa.

Publikacija koja se nalazi pred vama ima za cilj da približi čitaocima – pre svega roditeljima dece sa intelektualnim teškoćama – pojam i značaj socijalnog preduzetništva, ali i da pruži konkretne primere iz

prakse, kako bi se ohrabрили i inspirisali da osnuju svoje organizacije socijalnog preduzetništva kao i da podstakne društvenu zajednicu im pruži podršku. Kroz sadržinu publikacije i odabrane primere iz Srbije i inostranstva, čitaoci će imati priliku da se upoznaju sa različitim modelima rada, organizacionim strukturama, izvorima finansiranja, izazovima i postignutim rezultatima. Iako svaka priča ima svoje specifičnosti – u zavisnosti od lokalnog konteksta, zakonodavnog okvira, podrške institucija ili kapaciteta osnivača – zajednička crta svih socijalnih preduzeća je posvećenost društvenoj misiji i uverenje da svako ima pravo na dostojanstven život i uključenost u društvo. Iskusna svedočanstva pokazuju da upravo roditelji, motivisani potrebom da stvore bolje uslove za svoju decu, često postaju nosioci pozitivnih promena. Oni pokreću inicijative, osnivaju organizacije koje se bave socijalnim preduzetništvom, udružuju se sa drugim porodicama ili stručnjacima, i stvaraju održive modele podrške koji nadilaze institucionalne okvire. U tom procesu, veoma je važno prepoznati vrednost društvene podrške, mogućnosti povezivanja sa postojećim mrežama i inicijativama, kao i potrebu za kontinuiranom edukacijom, razmenom iskustava i zajedničkim učenjem.

Cilj ove publikacije nije da ponudi jednostavna rešenja, već da osnaži čitaoce – pre svega roditelje – da prepoznaju svoju ulogu kao važnih aktera u procesu društvenih promena. Socijalno preduzetništvo nije samo ekonomska aktivnost, već i temelj solidarnosti, dostojanstva, uključenosti i vere u to da društvo može i mora biti pravednije. Ukoliko ova publikacija bar jednom čitaocu pomogne da se osnaži, poveruje u boljitak i moć zajedništva i započne sopstvenu inicijativu, njena svrha će biti ispunjena.

2. ŠTA JE SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO?

Preduzetništvo se može definisati kao osmišljavanje i pokretanje poslovnog poduhvata, koji može uključivati proizvodnju ili pružanje usluga u privatnom sektoru.¹ Preduzetnici preuzimaju rizike pokretanja i vođenja preduzeća, ali takođe imaju koristi od njegovog uspeha.

Socijalno preduzetništvo je oblik preduzetništva čiji je cilj stvaranje inovativnih i održivih poslovnih modela za rešavanje društvenih problema. Za razliku od tradicionalnih preduzeća, socijalna preduzeća daju prioritet društvenom uticaju u odnosu na profit. Socijalni preduzetnici imaju konkretan cilj do kog im je stalo i razvijaju poslovni model usmeren ka stvaranju pozitivnog društvenog uticaja.

- U kontekstu osoba sa invaliditetom, socijalno preduzetništvo:
- Promoviše inkluziju osoba sa invaliditetom;
- Stvara mogućnosti zapošljavanja;
- Razbija stereotipe i systemske barijere zapošljavanja osoba sa invaliditetom, posebno osoba sa intelektualnim teškoćama.

2.1. Koji su osnovni koraci za osnivanje i rad socijalnog preduzeća sa posebnim osvrtom na osobe sa invaliditetom?

Prethodan korak u razvijanju socijalnog preduzetništva je razvoj preduzetničkog načina razmišljanja i preduzetničkih veština ili kompetencija, koje uključuju: visok stepen motivacije, otvorenost za učenje, sposobnost nošenja sa rizikom i kreativno rešavanje problema. U nastavku su predstavljeni koraci potrebni za razvoj socijalnog preduzetništva.

1 Reč „preduzetnik“ potiče od francuskog glagola iz trinaestog veka, „entreprendre“, što znači „učiniti nešto“ ili „preduzeti“. Do šesnaestog veka, imenica „entrepreneur“ se koristila za označavanje nekoga ko preduzima poslovni poduhvat.

2.1.1. Identifikovanje problema i mogućnosti

Većina uspešnih preduzeća počinje identifikovanjem ili problema koji treba rešiti ili nezadovoljene potrebe. U tom cilju, treba razmišljati o sledećim pitanjima:

- Koji proizvodi ili usluge ljudima nedostaju?
- Koje aktivnosti moje dete/srodnik može da obavlja zajedno sa drugima?
- Koji su to proizvodi koje bih želeo da proizvodim zajedno sa članovima moje porodice, odnosno koje su to usluge koje bismo mogli da pružamo?
- Možemo li da uradimo nešto bolje ili drugačije od postojećih opcija na tržištu?

2.1.2. Razvijanje poslovne ideje i modela

Sledeći korak je da se inicijalna ideja dodatno razradi i pretvori u poslovni koncept. Pri tome treba razmisliti o sledećim pitanjima:

- Koja je društvena misija i vizija vašeg preduzeća?
- Šta ćete prodavati, odnosno koju uslugu ćete pružati?
- Koja je vaša ciljna grupa?
- Kako ćete doseći do vaše ciljne grupe?
- Ko će vam u tom procesu pružiti podršku?

2.1.3. Obezbeđivanje finansiranja socijalnog preduzeća

Veoma važna stavka za započinjanje i održivost rada socijalnog preduzeća jeste finansijska podrška. Postoje različiti načini finansiranja socijalnih preduzeća, kao što su:

- Lična štednja i/ili finansijska podrška porodice i prijatelja;
- Bankarski krediti;

- Grantovi/novčana sredstva koja daju resorna ministarstva ili jedinice lokalne samouprave;
- Uspostavljanje partnerstva sa društveno odgovornim kompanijama u zajednici.

Iskustvo postojećih socijalnih preduzeća u Republici Srbiji pokazuje da uspostavljanje partnerstva sa društveno odgovornim kompanijama u zajednici može biti jedan od najvažnijih izvora finansiranja za socijalna preduzeća koja zapošljavaju i angažuju osobe sa intelektualnim teškoćama. Dosadašnja praksa pokazala je da socijalna preduzeća koja zapošljavaju osobe sa intelektualnim invaliditetom nisu u mogućnosti da ostvare povrat sredstava samo iz profita preduzeća, već im je potrebna dodatna kontinuirana finansijska podrška. Zbog toga razmislite koje društveno odgovorne firme mogu da budu vaši dugoročni partneri koji će vas podržavati u radu. Druge korisne informacije o obezbeđenju finansiranja socijalnog preduzetništva predstavljene su u trećem odeljku ove publikacije.

2.1.4. Priprema biznis plana

Kada ste identifikovali problem i razvili osnovnu ideju i model preduzeća i razmotrili osnovne načine finansiranja, preporučuje se da pristupite pripremi biznis plan vašeg preduzeća. Priprema dobrog biznis plana je važna za pokretanje svakog biznisa, a posebno ukoliko ćete tražiti dodatno finansiranje od države/lokalne samouprave ili društveno odgovornih privatnih kompanija koji žele da podrže vaše preduzeće kako pri pokretanju posla, tako i u njegovom budućem radu. Dobar biznis plan bi trebalo da predstavi svaku fazu pokretanja i upravljanja vašim poslovanjem. Biznis plan se koristi kao putokaz za strukturiranje, vođenje i razvoj vašeg novog poslovanja i predstavlja instrument na osnovu koga možete da produbite razmišljanje o ključnim elementima vašeg poslovanja.

Uobičajena struktura biznis plana uključuje sledeće elemente:

a) Rezime

U rezimeu se ukratko navodi šta je vaše preduzeće i zašto je potrebno njegovo osnivanje. U rezimeu se predstavlja misija i vizija preduzeća, vaš proizvod/proizvodi koje ćete prodavati ili usluga/usluge koje ćete pružati. U ovom delu se navode i osnovne informacije o rukovodećem timu vašeg preduzeća, zaposlenima i lokaciji. Trebalo bi navesti i osnovne finansijske informacije o preduzeću ako planirate da tražite podršku u finansiranju.

b) Opis preduzeća

U opisu preduzeća navode se detaljne informacije o problemima koje će vaše socijalno preduzeće rešavati (kao što je zapošljavanje osoba sa intelektualnim teškoćama). Pored toga, trebalo bi navesti i osobe - potrošače, organizacije ili preduzeća kojima planirate da prodajete proizvode ili pružate usluge. U ovom delu trebalo bi objasniti konkurentске prednosti koje će učiniti vaše poslovanje uspešnim. Da li u vašem timu imate stručnjake (na pr. defektologa, koji će pružiti podršku osobama sa intelektualnim teškoćama u radu)? Da li imate odgovarajući prostor/lokaciju gde će vaše preduzeće raditi? Opis vaše kompanije je deo biznis plana u kome bi trebalo da istaknete i pohvalite se svojim resursima i prednostima.

c) Analiza tržišta

Pre otpočinjanja rada, potrebno je da postoji dobro razumevanje perspektive vašeg poslovanja i ciljanog tržišta. Zbog toga se preporučuje da se uradi analiza tržišta, koja će vam pokazati šta druga preduzeća rade u okviru delatnosti koje vas zanimaju i koje su njihove prednosti i nedostaci. U istraživanju tržišta korisno je takođe ispitati koji su novi trendovi i teme u poslovanju, na primer: kako se mogu koristiti savremena tehnološka sredstva i veštačka inteligencija?; šta rade druga uspešna socijalna preduzeća?; šta je tajna njihovog uspeha?; da li vi možete da razvijete svoje socijalno preduzeće koje će poslovati na sličan ili bolji način? i sl.

d) Linija proizvoda ili usluga

U ovom delu bi bilo dobro da opišite koji proizvod prodajete ili koju uslugu nudite. Objasnite kako vaši proizvodi ili usluge koriste va-

šim kupcima i kako izgleda njihov “životni ciklus”. Opišite kako ćete rešiti pitanja intelektualne svojine, kao što su autorska prava. Ako radite istraživanje i razvoj svog proizvoda ili usluge, objasnite i taj proces detaljno.

e) Organizacija i upravljanje

U ovom delu potrebno je opisati pravnu i organizacionu strukturu vašeg preduzeća. Navedite da li nameravate da registrujete svoje preduzeće kao preduzetničku radnju (preduzetnika koji vodi poslovne knjige), udruženje građana (koje je registrovano za obavljanje privredne delatnosti), društvo sa ograničenom odgovornošću ili neki drugi oblik poslovanja. Pravni oblici preduzeća koje možete izabrati, zajedno sa njihovim prednostima i nedostacima, detaljno su razrađeni u odeljku broj 2. ove publikacije.

Dodatno, preporuka je da se u ovom delu biznis plana prikaže organizaciona šema preduzeća da bi se videlo ko je zadužen za rukovođenje preduzećem, a ko za druge operativne aktivnosti. Pokažite kako će jedinstveno iskustvo svake angažovane osobe doprineti uspehu vašeg rada. Razmislite i da u biznis planu predstavite i biografije ključnih članova vašeg tima.

f) Marketing i prodaja

U ovom odeljku potrebno je navesti kako planirate da privučete i zadržite kupce, to jest, korisnike usluga koje pružate. Takođe je poželjno da se opiše kako će se prodaja ili pružanje usluga odvijati. Kasnije, kada budete pravili finansijske projekcije, biće potrebno da se pozovete na ovaj odeljak, pa se zbog toga preporučuje da se u ovom delu detaljno opišu vaša marketinška i prodajna strategija. Kako ne postoji jedinstven način za pristup razvoju marketinga, vaša marketinška strategija treba da se razvija i menja kako bi odgovarala vašim jedinstvenim potrebama.

g) Zahtev za finansijsku podršku

Ukoliko vam je potrebna finansijska podrška, u ovom delu navedite svoje potrebe za finansiranjem. Cilj je da jasno objasnite koliko će

vam finansijskih sredstava biti potrebno u narednom periodu (obično u periodu od pet godina) i za šta ćete ta sredstva koristiti.

Navedite da li planirate da uložite sopstvena sredstva (i u kolikom iznosu), koliko finansijskih sredstava vam je potrebno (u vidu duga ili kapitala), uslove za otplatu duga koji su vam prihvatljivi i vremenski period za koji tražite finansiranje. Detaljno opišite kako ćete koristiti svoja sredstva. Navedite da li su vam potrebna sredstva za kupovinu opreme ili materijala, isplatu plata ili plaćanje određenih računa dok se prihodi ne povećaju. Preporučuje se da u ovom delu opišete i svoje buduće strateške i finansijske planove, kao što su otplata duga ili prodaja vašeg preduzeća.

h) Finansijske projekcije

Dopunite svoj zahtev za finansiranje sa finansijskim projekcijama. Vaš cilj je da ubedite čitaoca da je vaše poslovanje stabilno i da će biti finansijski uspešno, uz odgovarajuću podršku. Ako je vaše poslovanje već uspostavljeno, priložite bilanse uspeha, bilanse stanja i izveštaje o novčanim tokovima za poslednje tri do pet godina. Ako imate imovinu koju biste mogli da koristite kao zalog za kredit, obavezno je navedite.

Navedite buduće finansijske izglede - projekcije, za narednih pet godina. Uključite prognozirane bilanse uspeha, bilanse stanja, izveštaje o novčanim tokovima i budžete kapitalnih izdataka. Za prvu godinu budite još konkretniji i koristite kvartalne — ili čak mesečne projekcije. Obavezno jasno objasnite svoje projekcije i priložite ih uz svoje zahteve za finansiranje. Ovo je odlično mesto i za korišćenje grafikona i dijagrama kako biste ispričali finansijsku priču vašeg poslovanja.

i) Procena rizika

Procena rizika je proces identifikovanja, procenjivanja i pripreme za moguće izazove koji bi mogli da negativno utiču na uspeh, održivost ili društvenu misiju socijalnog preduzeća. To je ključni deo svakog biznis plana jer vam može pomoći da predvidite prepreke i unapred pripreme strategije za njihovo ublažavanje.

Rizici mogu biti različite prirode, kao što su, na primer:

- **Finansijski rizici**, koji uključuju nestabilne prihode usled oslanjanja na donacije, grantove države ili lokalne samouprave ili lošu prodaju proizvoda; veće početne troškove zbog specijalizovane obuke osoblja; ili teškoće u obezbeđivanju dugoročnog finansiranja za širenje uticaja;
- **Operativni rizici**, koji uključuju nedostatak obučenog osoblja ili visoku fluktuaciju zaposlenih; prekide u lancu snabdevanja (npr. oslanjanje samo na lokalne ili društveno odgovorne dobavljače);
- **Rizici po društvenu misiju**, koji se mogu sastojati od odstupanja od osnovnih društvenih ciljeva zbog potrebe za finansijskom održivošću; nepodudarnost između potreba korisnika i usluga koje preduzeće nudi i skepticizma javnosti ili stigmatizacija u vezi sa inkluzivnim praksama;
- **Regulatorni i pravni rizici**, koji se tiču složenih zahteva koji se odnose na pravni status osoba sa intelektualnim teškoćama (na pr. procena radne sposobnosti koja može biti negativna, čime se gube prava na poreske olakšice i olakšice sistema socijalnog osiguranja); nepostojanje ili smanjenje javnih subvencija za socijalna preduzeća;
- **Reputacioni rizici**, koji mogu uključivati neuspeh u ostvarivanju obećanog uticaja, što može narušiti poverenje javnosti i mogućnosti finansiranja; negativne medijske izveštaje ili kritike zainteresovanih strana ako se preduzeće ne percipira kao istinski inkluzivno.

Radi ublažavanja postojećih rizika, važno je napraviti strategiju za njihovo ublažavanje. Mere ublažavanja rizika mogu uključivati: diversifikaciju izvora prihoda (npr. kombinacija prodaje proizvoda, grantova i partnerstava); izgradnju snažnih partnerstava sa društveno odgovornim kompanijama, organizacijama civilnog društva i jedinicama lokalne samouprave; redovnu obuku zaposlenih; primenu pouzdanih sistema za praćenje i evaluaciju finansijskih i društvenih rezultata; i uspostavljanje jasnih pravila o transparentnosti, upravljanju i povratnim informacijama od zainteresovanih strana.

2.1.5. Testiranje proizvoda ili usluge

Nakon što se napravi biznis plan i razradi ideja poslovanja, finansijska procena i identifikuju rizici, preporučuje se da se model proizvoda ili usluge koju planirate da pružate testiraju sa stvarnim korisnicima, kako bi se dobile povratne informacije, na osnovu kojih bi se predloženi model usavršio. U poslednjih nekoliko godina, veoma je aktuelan “design thinking” pristup za pripremu proizvoda ili usluge, koji se plasiraju na tržište. Ovaj model zasniva se na razumevanju potreba i želja korisnika, generisanju kreativnih ideja, izradi prototipova (predloga/modela) rešenja i usavršavanja rešenja na osnovu dobijenih povratnih informacija.

2.1.6. Razrada marketing strategije poslovanja

Nakon usvajanja konačne verzije modela proizvoda ili usluge koji će se plasirati na tržištu, važno je da socijalno preduzeće razvije identitet svog brenda i marketinški plan. U tom cilju, savetuje se da:

- napravite veb stranicu preduzeća i otvorite naloge na društvenim mrežama, kao što su: Facebook, Linked in, Instagram, X mreža, Tik-Tok i sl.;
- koristite google optimizaciju (*Search Engine Optimisation - SEO*),² marketing sadržaje i plaćene oglase;
- da se umrežite i izgradite odnose sa kupcima.

2.1.7. Pokretanje biznisa i njegovo širenje

Kada potvrdite svoj proizvod i tržište kroz testiranje, vreme je da zvanično pokrenite svoj biznis. Od samog početka, važno je pratiti re-

2 SEO je skup metoda i tehnika koje se koriste za poboljšanje vidljivosti i rangiranja veb stranice na pretraživačima poput Gugla kako bi se dostigla veća vidljivost na internetu. To podrazumeva optimizaciju sadržaja, strukture i tehničkih elemenata veb stranice kako bi je algoritmi pretraživača lakše otkrili i razumeli, a krajnji cilj je povećanje saobraćaja i potencijalnih klijenata.

zultate poslovanja i prilagođavati se na osnovu povratnih informacija. Potrebno je uvek tražiti i mogućnosti za rast (nove delatnosti i partnerstva, posebno sa društveno odgovornim kompanijama). Važno je takođe periodično vršiti dobru procenu upravljanja rizicima poslovanja, kako bi se obezbedila održivost na tržištu.

2.1.8. Saveti za kraj

- Počnite sa malim i postepeno rastite.
- Ostanite prilagodljivi- vaša prvobitna ideja se može uvek dalje razvijati.
- Potražite mentorstvo - učite iz tuđih iskustava, posebno organizacija koja se već bave socijalnim preduzetništvom za osobe sa intelektualnim teškoćama, kao što je npr.. preduzeće “Naša kuća”.

2.2. Primer biznis plana kafića koji zapošljava osobe sa intelektualnim teškoćama

1. Rezime

Kafić “Beograd – inkluzivni grad” je socijalno preduzeće koje zapošljava i osnažuje osobe sa intelektualnim teškoćama. Naš cilj je da stvorimo prijatan i inkluzivan prostor lokalne zajednice, u kome će biti zaposlene osobe sa intelektualnim teškoćama i drugim oblicima invaliditeta. Smešten u centru grada (ili gradskih opština), kafić će nuditi visokokvalitetna pića i peciva uz izuzetnu uslugu koju će pružati naš tim, sastavljen od osoba sa intelektualnim teškoćama i defektologa. Cilj rada preduzeća je i širenje svesti javnosti o potrebi zapošljavanja i inkluzije osoba sa intelektualnim teškoćama u lokalnu zajednicu.

2. Opis preduzeća

Kafić će zaposliti 5–10 osoba sa intelektualnim teškoćama, koje će podržavati tim od tri defektologa. U okviru preduzeća razviće se i veštine zaposlenih (na pr. veštine konobara, pružanje drugih usluga korisnicima, upravljanje vremenom) i razvijati partnerstva sa školama i drugim obrazovnim institucijama.

Lokacija kafića se nalazi u delu grada sa pešačkim saobraćajem, sa radnim vremenom od 10-20.00 časova, šest dana u nedelji. Lokacija ima pristupačan ulaz i pristupačne toalete, što će omogućiti i drugim osobama sa fizičkim invaliditetom da mogu da je posete i uživaju u proizvodima.

3. Misija i vizija

- **Misija:** Podsticanje inkluzije kroz zaposlenje i obuku osobama sa intelektualnim invaliditetom u podsticajnom i dostojanstvenom radnom okruženju.
- **Vizija:** Društvo u kome invaliditet nije prepreka za zapošljavanje, nezavisnost ili učešće u životu zajednice.

4. Analiza tržišta

- **Ciljni kupci:** Mladi, studenti, društveno svesni potrošači i njihove porodice, društveno odgovorna preduzeća.
- **Trendovi:** Rastuća potražnja za uključivanjem osoba sa invaliditetom i jedinstvenim iskustvima kupaca.
- **Konkurencija:** Lokalni nezavisni kafići i franšize (Costa, Starbucks).
- **Diferencijacija:** Jedinstveni model društvenog uticaja, raznolikost zaposlenih i programi angažovanja zajednice.

5. Proizvodi i usluge

Specijalna kafa i napici na bazi espresa; biljni čajevi, smutiji i hladni napici; sveže pecivo i lagani ručkovi (sendviči, salate); usluge kateringa za lokalna preduzeća; događaji u zajednici i radionice o inkluziji i podizanju svesti o invaliditetu

6. Pravni oblik

Društvo sa ograničenom odgovornošću registrovano kao socijalno preduzeće

- **Odbor/Savetodavno telo:** Stručnjaci za prava osoba sa invaliditetom, razvoj poslovanja i članove zajednice
- **Zaposleni:** Generalni direktor, trener za inkluziju/saradnik za podršku, konobar (većina zaposlenih iz ciljne grupe)

7. Marketing i prodaja

- **Brendiranje:** Toplo, inkluzivno i etički utemeljeno – “kafić sa svrhom”.
- **Kanali:** Društvene mreže npr. Instagram, Facebook, TikTok (priče zaposlenih, procesi, uspešno organizovani događaji)
Medijski partneri (na pr. RTS, N1, Nova, Noizz), događaji u zajednici, partnerstva sa nevladinim organizacijama.
- **Strategija prodaje:** Kartice lojalnosti, popusti za NVO i volontere, poruke o etičkoj potrošnji
- **Kampanja za otvaranje:** Događaj za otvaranje kafea i medijska pokrivenost

8. Finansijski plan

- **Početni troškovi:** Renoviranje, oprema, početne plate, obuka, licenciranje
- **Tokovi prihoda:** dnevna prodaja u kafiću; usluge kateringa; donacije i grantovi; partnerstva u oblasti društveno odgovornog poslovanja
- **Održivost:** Dostizanje tačke rentabilnosti do druge godine, reinvestiranje profita u obuku i terenski rad. Ukoliko nije moguće postići rentabilnost do druge godine, tražiti podršku u zajejenci (ustanoviti partnerstvo sa socijalno odgovornim privatnim kompanijama)

Finansijske projekcije (grubi okvir)

Troškovi pokretanja:

Stavka	Iznos (EUR)
Renoviranje prostora	5,000
Oprema (kafa aparati, frižideri, stolice)	10,000
Obuka zaposlenih	2,000
Plate za prvih 6 meseci	18,000
Pravne i administrativne takse	1,000
Marketing i otvaranje	2,000
Ukupno	38,000 EUR

Tokovi prihoda:

- Prodaja (kafa, peciva, napici): ~5,000 EUR/mesečno
- Katering: 1,000 EUR/mesečno
- Donacije i grantovi: 15,000 EUR/godišnje
- CSR partnerstva: 3,000 EUR/godišnje

Projekcija za prvu godinu:

Prihodi	Rashodi	Neto rezultat
90,000 EUR	60,000 EUR	30,000 EUR (profit)

9. Procena rizika

- **Izazovi:** fluktuacija zaposlenih; loša percepcija javnosti; nedostatak finansiranja
- **Ublažavanje rizika:** kontinuirano mentorstvo i obuka; kampanje za zastupanje i podizanje svesti; diverzifikovana baza finansiranja (prodaja, strateška partnerstva, donatori, grantovi.)

3. PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA U REPUBLICI SRBIJI

U Republici Srbiji, osnovni propis u ovoj oblasti je Zakon o socijalnom preduzetništvu,³ koji je stupio na snagu 15.02.2022. godine i koji uređuje: 1) pojam, ciljeve, načela i oblast delovanja socijalnog preduzetništva; 2) pravni položaj, prava i obaveze subjekata koji obavljaju delatnost sa statusom socijalnog preduzetništva; 3) uslove za sticanje i prestanak statusa socijalnog preduzetništva; 4) pojam društveno osetljivih grupa; 5) podsticanje razvoja socijalnog preduzetništva i podršku društveno osetljivim grupama, 6) registraciju statusa socijalnog preduzetništva, izveštavanje, nadzor i druga pitanja od značaja za socijalno preduzetništvo u Republici Srbiji. Tokom 2022. godine osnovan je i Savet za socijalno preduzetništvo,⁴ koga čine predsednik i članovi saveta i u kome su jednako zastupljeni predstavnici javnog i privatnog sektora.

Zakon o socijalnom preduzetništvu definiše socijalno preduzetništvo kao „obavljanje delatnosti od opšteg interesa, radi stvaranja novih i inovativnih mogućnosti za rešavanje društvenih problema, problema pojedinaca ili društveno osetljivih grupa i sprečavanja nastajanja i otklanjanja posledica socijalne isključenosti, jačanja društvene kohezije i rešavanja drugih problema u lokalnim zajednicama i društvu u celini”. Ovakav koncept omogućava da status socijalnog preduzeća može steći preduzetnik, privredno društvo, zadruga, udruženje, fondacija ili drugo pravno lice koje ispunjava zakonom propisane uslove. S druge strane, čini se da je ovakvo rešenje bilo i jedno moguće, jer

3 Zakon o socijalnom preduzetništvu, *Sl. glasnik RS*, br. 14/2022.

4 Odluka o osnivanju Saveta za socijalno preduzetništvo, *Sl. glasnik RS*, br. 59 od 20. maja 2022. godine, 34 od 28. aprila 2023, 55 od 7. jula 2023. godine, 77 od 20. septembra 2024. godine.

su se socijalna preduzeća u različitim pravnim formama razvijala i pre donošenja ovog zakona.

Društveno osetljive grupe Zakonom su definisane kao “grupe građana kojima je potrebna dodatna sistemska podrška kako bi se mogli ravnopravno uključiti u životne tokove zajednice.”⁵ Pored toga, pripadnicima društveno osetljivih grupa, smatraju se lica koja se nalaze u sistemu socijalne zaštite, teže zapošljiva nezaposlena lica u skladu sa propisima iz oblasti zapošljavanja⁶ i ostala teže zapošljiva lica iz posebno osetljivih kategorija, kao i pripadnici drugih osetljivih društvenih grupa određenih zakonom.

Društveno osetljive grupe, ili marginalizovane grupe, koje se nalaze pod većim rizikom od socijalne isključenosti i siromaštva, iako nisu precizno definisane ni jednim zakonskim propisom, identifikovane su u različitim strateškim dokumentima i aktuelnim politikama Vlade RS i čine ih: (1) osobe sa invaliditetom, (2) deca, (3) mladi, (4) žene, (5) starije osobe, (6) Romi i Romkinje, (7) LGBT zajednica, (8) neobrazovana lica, (9) nezaposleni, (10) izbegla i interno raseljena lica i (11) stanovništvo koje živi u ruralnim sredinama. S obzirom na to da i pored ovih grupa, postoje i neke koje nisu prepoznate ni u jednom dokumentu, već ih prepoznaju udruženja i subjekti socijalnog preduzetništva, (kao npr. beskućnici, bivši osuđenici, mladi i odrasli sa intelektualnim poteškoćama koji nemaju radnu sposobnost, mali poljoprivredni proizvođači, migranti i sl.), ne postoje zakonska ograničenja da se mere podrške socijalnom preduzetništvu planiraju prema svim osetljivim grupama, u skladu sa javnim politikama koje se definišu kako na republičkom i na lokalnom nivou, tako i u skladu sa politikama donatora u ovoj oblasti.

5 Član 3, stav 3 Zakona o socijalnom preduzetništvu, *Sl. glasnik RS*, br. 14/2022.

6 Pod kategorijom teže zapošljivih nezaposlenih lica smatraju se nezaposleni koji zbog zdravstvenog stanja, nedovoljnog ili neodgovarajućeg obrazovanja, sociodemografskih karakteristika, regionalne ili profesionalne neusklađenosti ponude i tražnje na tržištu rada, ili drugih objektivnih okolnosti teže nalaze zaposlenje. Vidi član 31, st. 4. Zakona o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, *Sl. glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010, 38/2015, 113/2017, 113/2017 - dr. zakon i 49/2021.

3.1. Koji su uslovi za sticanje statusa socijalnog preduzetništva u Srbiji?

Zakon o socijalnom preduzetništvu predviđa da status socijalnog preduzetništva može steći:

1. **preduzetnik** koji vodi poslovne knjige u skladu sa propisima o računovodstvu, odnosno preduzetnik koji nije paušalno oporezovan i koji je svojom izjavom prihvatio da:
 - ostvaruje jednu ili više društvenih uloga u cilju povećanja socijalne kohezije i razvoja društva;
 - posluje u jednoj ili više oblasti kojima se doprinosi ostvarenju društvene uloge socijalnog preduzetništva;
 - raspodeljuje dobit tako da najmanje 50% dobiti reinvestira u interne programe podrške društveno osetljivim grupama ili u troškove u vezi sa radnim angažovanjem radno sposobnih pripadnika društveno osetljivih grupa, odnosno u programe aktivnosti usmerene na rešavanje problema zajednice i/ili donira drugim pravnim licima ili preduzetnicima sa statusom socijalnog preduzetništva za rešavanje problema zajednice u oblastima delovanja propisanim Zakonom o socijalnom preduzetništvu;
 - je obveznik izveštavanja u skladu sa Zakonom o socijalnom preduzetništvu.

Ova forma za sticanje statusa subjekta socijalnog preduzetništva najpogodnija je za male, lične inicijative, kada jedno ili više lica vode inicijativu sa jasnim društvenim ciljem. Najčešće se radi o jednostavnim delatnostima (npr. zanatska radionica koja zapošljava društveno osetljive kategorije). Pogodna je za one koji se prvi put registruju za određenu delatnost i koji nemaju previše iskustva u privrednim delatnostima obzirom na jednostavnu proceduru koja se predviđa za registraciju.

2. **privredni subjekt** (primera radi društvo sa ograničenom odgovornošću ili zadruga) koji je svojim aktom prihvatio da:
 - ostvaruje jednu ili više društvenih uloga u cilju povećanja socijalne kohezije i razvoja društva;

- posluje u jednoj ili više oblasti kojima se doprinosi ostvarenju društvene uloge socijalnog preduzetništva;
- raspodeljuje dobit tako da najmanje 50% dobiti reinvestira u interne programe podrške društveno osetljivim grupama ili u troškove u vezi sa radnim angažovanjem radno sposobnih pripadnika društveno osetljivih grupa, odnosno u programe aktivnosti usmerene na rešavanje problema zajednice i/ili donira drugim pravnim licima ili preduzetnicima sa statusom socijalnog preduzetništva za rešavanje problema zajednice u oblastima delovanja propisanim Zakonom o socijalnom preduzetništvu;
- upravljanje vrši tako da se obezbedi učešće u donošenju odluke najmanje jedne trećine: zaposlenih radno sposobnih pripadnika društveno osetljivih grupa, ako se taj status ostvaruje po osnovu radne integracije tih lica; korisnika proizvoda i usluga subjekta socijalnog preduzetništva, ako se taj status ostvaruje po osnovu plasmana proizvoda i pružanja usluga tim licima; zaposlenih, ako se taj status ostvaruje isključivo po osnovu poslovanja u konkretnoj oblasti delovanja;
- je obveznik izveštavanja u skladu sa Zakonom o socijalnom preduzetništvu.

Forme za sticanje statusa socijalnog preduzetništva kao privrednog subjekta pogodne su za tržišno orijentisane poslovne modele, koji su već stekli određeno iskustvo u poslovanju pa im orijentacija ka socijalnom preduzetništvu nije preterano izazovna. Najčešće se radi o delatnostima poput proizvodnje robe gde se koristi rad lica iz društveno osetljivih kategorija. Osnivanje društva sa ograničenom odgovornošću je dobra opcija sa aspekta podrške preduzetništvu, jer je najviše programa u javnom i privatnom sektoru usmereno na podršku ovakvom pravnom obliku privredne delatnosti.

3. subjekt civilnog sektora (primera radi - udruženja građana, fondacije) koji je registrovan za obavljanje privredne delatnosti i koji je svojim aktom prihvatio da:

- ostvaruje jednu ili više društvenih uloga u cilju povećanja socijalne kohezije i razvoja društva;
- posluje u jednoj ili više oblasti kojima se doprinosi ostvarenju društvene uloge socijalnog preduzetništva;

- upravljanje vrši tako da se obezbedi učešće u donošenju odluke najmanje jedne trećine: zaposlenih radno sposobnih pripadnika društveno osetljivih grupa, ako se taj status ostvaruje po osnovu radne integracije tih lica; korisnika proizvoda i usluga subjekta socijalnog preduzetništva, ako se taj status ostvaruje po osnovu plasmana proizvoda i pružanja usluga tim licima; zaposlenih, ako se taj status ostvaruje isključivo po osnovu poslovanja u konkretnoj oblasti delovanja;
- je obveznik izveštavanja u skladu sa Zakonom o socijalnom preduzetništvu.

Forme za sticanje statusa socijalnog preduzetništva kao subjekta civilnog sektora (na pr. udruženja građana) najbolje su za obavljanje neprofitnih delatnosti iz oblasti pružanja socijalnih, obrazovnih, kulturnih ili zdravstvenih usluga. Najčešće se radi o poslovima gde se subjekt civilnog sektora bavi pružanjem usluga za decu ili osobe sa invaliditetom, pruža psihosocijalnu podršku ili organizuje obuke i radionice za nezaposlene i druge društveno osetljive grupe. Ukoliko se subjekt civilnog sektora osniva kao udruženje građana, za obavljanje socijalnog preduzetništva neophodno je da se udruženje registruje za obavljanje privredne delatnosti. Privredna delatnost se može sastojati u zapošljavanju osobe sa invaliditetom koji će proizvoditi određene vrste proizvoda ili pružati usluge korisnicima. Ova forma pogodna je za one koji se prvi put registruju za obavljanje određene privredne delatnosti, zbog manjih troškova.

Imajući u vidu da svaka forma pravnog oblika socijalnog preduzetništva ima svoje troškove, preporučujemo da se pre osnivanja socijalnog preduzeća konsultujete sa iskusnim računovođom, koji će vam predstaviti sve troškove koje pojedini pravni oblici osnivanja preduzeća sa sobom nose.

Dakle, iz prethodno iznetog možemo uvideti da su opšti uslovi neophodni za sticanje statusa socijalnog preduzetništva isti i za preduzetnika, privrednog subjekta i subjekta civilnog sektora. Kao opšte uslove bismo mogli označiti ostvarivanje društvene uloge, poslovanje u oblasti delovanja socijalnog preduzetništva i obavezu izveštavanja o ispunjenju društvene uloge.

Pored opštih, postoje i posebni uslovi koji zavise od pravne forme subjekta socijalnog preduzetništva. Na primer uslov u pogledu načina

raspodele dobiti postoji kod preduzetnika i privrednog subjekta zato što je cilj ovih pravnih lica, da stiču dobit, a što nije slučaj kod subjekta civilnog sektora.

Status socijalnog preduzetništva stiče se na zahtev preduzetnika, privrednog subjekta ili subjekta civilnog sektora, koji se podnosi registru nadležnom za njegovu registraciju, bez ispitivanja njegove društvene uloge i oblasti delovanja. Uz zahtev za sticanje statusa socijalnog preduzetništva:

1. preduzetnik prilaže izjavu kojom prihvata sve zakonske obaveze i pravila koja važe za subjekte socijalnog preduzetništva, i definiše način na koji će se njegova delatnost sprovoditi u skladu sa društvenom ulogom. Drugim rečima, izjavom preduzetnik potvrđuje da ostvaruje jednu ili više društvenih uloga delatnošću koju obavlja i koja je u opštem interesu, prihvata obavezu da će najmanje 50% ostvarene dobiti reinvestirati u delatnost radi unapređenja društvene uloge ili donirati subjektima koji deluju u oblastima rešavanja društvenih problema i da će podnositi izveštaj o ispunjavanju društvene uloge. U pogledu dokumentacije, za registraciju statusa socijalnog preduzetništva Agenciji za provredne registre podnosi se:

- registraciona prijava promene podataka o preduzetniku + dodatak 17;
- izjava kojom je preduzetnik prihvatio da ostvaruje jednu ili više društvenih uloga, posluje u jednoj ili više oblasti definisanih Zakonom, raspodeljuje dobit u skladu sa zakonskim ograničenjem i da je obaveznik izveštavanja o društvenoj ulozi;
- dokaz o uplati naknade za registraciju.

2. zakonski zastupnik privrednog subjekta prilaže izjavu kojom potvrđuje da je statut usklađen sa zahtevima Zakona o socijalnom preduzetništvu i da subjekt prihvata sve obaveze koje proističu iz statusa. Sve što važi za preduzetnika, važi i za privrednog subjekta, osim što je u obavezi da ukoliko ostvaruje društvenu ulogu kroz zapošljavanje ili usluge osetljivim grupama, najmanje jedne trećine članova upravljačkih tela mora biti iz tih grupa. Za

registraciju statusa socijalnog preduzetništva privredni subjekt podnosi Agenciji za privredne registre:

- registracionu prijavu promene podataka + dodatak 33;
- osnivački akt, statut ili drugi opšti akt sačinjen u skladu sa Zakonom o socijalnom preduzetništvu;
- dokaz o uplati naknade za registraciju.

3. subjekt civilnog sektora koji je registrovan za obavljanje privredne delatnosti sačinjava izjavu kojom prihvata uslove socijalnog preduzetništva iz Zakona o socijalnom preduzetništvu. Iako ovi subjekti po prirodi već posluju bez raspodele dobiti, da bi stekli status, potrebno je da deklarativno i operativno prihvate sve zakonske obaveze propisane za subjekte socijalnog preduzetništva – uključujući izveštavanje, jasno definisanu društvenu ulogu, transparentno poslovanje i odgovarajuće upravljanje. Ukoliko subjekt civilnog sektora ima registrovanu privrednu delatnost za registraciju statusa socijalnog preduzetništva prilaže:

- registracionu prijavu promene podataka i dodatak za Udruženja: registraciona prijava promene podataka i dodatak 06 i za Zadužbine i Fondacije: registraciona prijava promene podataka i dodatak 08;
- novi statut usklađen sa Zakonom o socijalnom preduzetništvu;
- odluku skupštine o usvajanju statuta i zapisnik sa sednice skupštine;
- dokaz o uplati propisane naknade.

U ovom trenutku socijalna preduzeća registrovana su u različitim pravnim formama, najčešće kao udruženja, društva sa ograničenom odgovornošću, zadruge i fondacije, pri čemu treba imati na umu da je Zakon o socijalnom preduzetništvu predvideo da svi ti entiteti mogu da upišu status socijalnog preduzeća u Agenciji za privredne registre, kako bi mogli da koriste mere podrške, koje će definisati Program razvoja socijalnog preduzetništva.⁷ Neophodno je pomenuti da entiteti

⁷ Program razvoja socijalnog preduzetništva, u vreme pisanja ove publikacije, još uvek nije usvojen od strane Vlade Republike Srbije iako je pripremljen.

moraju da izmene osnivačka akta kako bi se registrovali u statusu subjekta socijalnog preduzetništva. Program razvoja socijalnog preduzetništva je koncipiran tako da se sprovodi uz poštovanje načela partnerstva i sinergijskog delovanja javnog, privatnog i civilnog sektora, koji podrazumeva da se javne politike u oblasti socijalne ekonomije i socijalnog preduzetništva donose i realizuju partnerski.

U pogledu prestanka status socijalnog preduzetništva prestaje brisanjem tog statusa iz Registra na zahtev subjekta socijalnog preduzetništva.

Privredni subjekt i subjekt civilnog sektora uz zahtev za brisanje statusa socijalnog preduzetništva prilaže:

- 1) odluku nadležnog organa o prestanku statusa socijalnog preduzetništva;
- 2) izjavu zastupnika tog subjekta, sačinjenu u formi javnobeležničke isprave, da je preostalu imovinu i dobit koju je stekao za vreme trajanja tog statusa i po osnovu tog statusa taj subjekt preneo na drugi subjekt socijalnog preduzetništva. Izjava se objavljuje na internet stranici organa koji registruje status socijalnog preduzetništva.

Odluka nadležnog organa o prestanku statusa socijalnog preduzetništva ne može se doneti bez prethodne većinske saglasnosti predstavnika zaposlenih, odnosno korisnika proizvoda i usluga u kolektivnom organu uprave, koja se pribavlja u formi javnobeležničke isprave. Uz zahtev za brisanje statusa socijalnog preduzetništva preduzetnik dostavlja izjavu sačinjenu u formi javnobeležničke isprave da je preostalu dobit koju je stekao za vreme trajanja tog statusa i po osnovu tog statusa preneo na drugi subjekt socijalnog preduzetništva. Izjava se objavljuje na internet stranici organa koji registruje status socijalnog preduzetništva.

3.2. Kako se raspoređuje dobit u subjektima socijalnog preduzetništva?

Jedno od osnovnih obeležja koje razlikuje subjekte socijalnog preduzetništva od klasičnih privrednih subjekata jeste način na koji se ras-

polaze ostvarenim viškom – dobiti. Dok je u tržišno orijentisanim preduzećima cilj maksimizacija profita u korist vlasnika ili akcionara, u subjektima socijalnog preduzetništva dobit ima jasno određenu društvenu funkciju. Ova funkcija je normativno postavljena kao ključni element pravnog statusa i identiteta socijalnog preduzeća.

Prema članu 11. Zakona o socijalnom preduzetništvu **privredni subjekt sa statusom socijalnog preduzetništva** ima obavezu da najmanje 50% dobiti:

- 1) reinvestira u interne programe podrške društveno osetljivim grupama, odn. u programe aktivnosti usmerene na rešavanje problema zajednice u oblastima svog delovanja i/ili
- 2) donira drugim pravnim licima ili preduzetnicima sa statusom socijalnog preduzetništva za rešavanje problema zajednice.

Preduzetnik sa statusom socijalnog preduzetništva ima iste obaveze kao i privredni subjekt u pogledu raspoređivanja dobiti, s tim što doniranje sredstava može izvršiti drugom preduzetniku ili subjektu civilnog sektora sa statusom socijalnog preduzetništva.⁸

Subjekt civilnog sektora sa statusom socijalnog preduzetništva sa dobiti koju ostvaruje od registrovane privredne delatnosti postupa u skladu sa Zakonom o udruženjima ili drugim zakonom na osnovu koga je subjekt osnovan, a može je donirati isključivo drugom subjektu civilnog sektora sa statusom socijalnog preduzetništva za rešavanje problema zajednice u oblastima delovanja koje su predviđene Zakonom o socijalnom preduzetništvu, u kojoj i sam deluje.⁹

Na ovaj način subjekti socijalnog preduzetništva dužni su da višak vrednosti koji ostvare ne koriste prvenstveno za ličnu dobit svojih osnivača, već da ga reinvestiraju u aktivnosti od opšteg interesa. Raspodela dobiti, u tom smislu, postaje alat solidarnosti i instrument društvene transformacije, a ne puka ekonomska kategorija. Pravna forma ovakvog mehanizma obezbeđuje se statutom subjekta, koji mora sadržati jasnu i nedvosmisleni odredbu o načinu raspodele dobiti. Ova odredba treba da predvidi da najmanje polovina dobiti bude namenjena reinvestiranju u društveno korisne svrhe, dok ostatak može, ali ne

8 Član 11, stav 2 Zakona o socijalnom preduzetništvu.

9 Član 11, stav 3 Zakona o socijalnom preduzetništvu.

mora, biti raspodeljen članovima, i to samo ukoliko to nije u suprotnosti sa osnovnim vrednostima socijalnog preduzetništva.¹⁰

3.3. Kakav je status imovine subjekta socijalnog preduzetništva?

Jedan od ključnih elemenata koji razlikuje subjekte socijalnog preduzetništva od klasičnih privrednih subjekata jeste pravni i funkcionalni status njihove imovine. Za razliku od preduzeća koja ostvaruju profit u korist svojih osnivača ili akcionara, subjekti socijalnog preduzetništva imovinu ne koriste kao sredstvo lične ili komercijalne dobiti, već kao instrument za ostvarivanje opšteg društvenog interesa. U tom smislu, imovina socijalnog preduzeća nije neutralna ekonomska kategorija, već izraz njegovog društvenog identiteta i obaveze prema zajednici.

Imovina subjekta socijalnog preduzetništva može nastati iz različitih izvora: osnivačkih uloga, prihoda od poslovanja, donacija, subvencija, projektnih sredstava i dobiti koja se reinvestira. Međutim, bez obzira na poreklo, ključna karakteristika ove imovine jeste da ona mora služiti ostvarivanju društveno korisnih ciljeva jasno definisanih statutom subjekta.

U slučaju prestanka statusa subjekta socijalnog preduzetništva, preostala imovina ne može biti raspodeljena među osnivačima, već mora biti prenetu drugom subjektu sa istim statusom ili organizaciji koja ostvaruje slične ciljeve. Dakle, imovina se ne posmatra kao vlasništvo pojedinaca, već kao zajednički resurs koji pripada misiji koju subjekt sprovodi. Važno je istaći da se ove obaveze ne odnose na preduzetnike, odnosno u slučaju kada status socijalnog preduzetništva stiče registrovani preduzetnik.

10 Zakon o porezu na dobit pravnih lica kao i Zakon o porezu na dohodak građana trenutno ne predviđaju bilo kakve poreske olakšice za socijalna preduzeća.

3.4. Kako se upravlja socijalnim preduzećem?

Za razliku od tradicionalnih privrednih subjekata, u kojima je proces odlučivanja često zasnovan na logici kapitala i kontrole, upravljanje u subjektima socijalnog preduzetništva mora da odražava vrednosti na kojima se ovo preduzetništvo zasniva – solidarnost, inkluziju, demokraciju i društvenu odgovornost.

Zakon o socijalnom preduzetništvu Republike Srbije propisuje da se upravljanje subjektom socijalnog preduzetništva uređuje statutom, osnivačkim ili drugim opštim aktom, tako da se obezbedi učešće u donošenju odluka najmanje jedne trećine:

1. zaposlenih radnosposobnih pripadnika društveno osetljivih grupa, ako se taj status ostvaruje po osnovu radne integracije tih lica;
2. korisnika proizvoda i usluga subjekta socijalnog preduzetništva, ako se taj status ostvaruje po osnovu plasmana proizvoda i pružanja usluga tim licima;
3. zaposlenih, ako se taj status ostvaruje isključivo po osnovu poslovanja u konkretnoj oblasti delovanja.

Na ovaj način prekida se hijerarhijska struktura odlučivanja i daje se glas onima kojima je rad subjekta socijalnog preduzetništva prvenstveno namenjen. Time se obezbeđuje da odlučivanje ne ostane zatvoreno u krugu osnivača ili rukovodilaca, već postaje sredstvo uključivanja i osnaživanja onih koji su često na marginama društvenih i ekonomskih tokova.

Transparentnost je još jedna ključna dimenzija upravljanja. Subjekti socijalnog preduzetništva dužni su da obezbede jasnu podelu odgovornosti između upravljačkih i izvršnih funkcija, da donose odluke na javan i proverljiv način, kao i da redovno izveštavaju javnost o svom radu – kako u pogledu finansijskog poslovanja, tako i u pogledu ostvarivanja društvene uloge. Obaveza podnošenja izveštaja o društvenoj ulozi svake druge godine dodatno osnažuje institucionalnu odgovornost i pruža uvid u to da li se načela socijalnog preduzetništva zaista sprovode u praksi.

Zakon o socijalnom preduzetništvu omogućava da se upravljanje prilagodi različitim pravnim oblicima – bilo da je u pitanju preduzeće,

zadruga, udruženje ili fondacija – ali se osnovni principi moraju poštovati bez obzira na formu. U tom smislu, subjekti imaju određeni stepen fleksibilnosti, ali su obavezni da u statutima jasno definišu mehanizme odlučivanja, participacije i kontrole.

Upravljanje u subjektima socijalnog preduzetništva, dakle, nije samo tehničko pitanje upravnih tela. Ono je duboko političko i vrednosno pitanje koje reflektuje težnju da se kroz ekonomske aktivnosti afirmišu principi socijalne pravde i kolektivne odgovornosti. Upravo kroz odgovorno, participativno i transparentno upravljanje, socijalna preduzeća ostvaruju svoju misiju i razlikuju se od drugih tržišnih aktera.

3.5. Kako se izveštava o ispunjavanju društvene uloge?

Jedna od temeljnih karakteristika savremenog modela socijalnog preduzetništva jeste njegova odgovornost prema zajednici i društvenim ciljevima koje sprovodi. U tom smislu, zakonodavni okvir u Republici Srbiji prepoznaje da status subjekta socijalnog preduzetništva ne sme ostati deklarativan, već mora biti praćen kontinuiranom proverom njegovog stvarnog delovanja. Ključni instrument u tom procesu jeste obaveza izveštavanja o ispunjavanju društvene uloge – koncept koji funkcioniše kao veza između deklarativnih ciljeva i njihove konkretne realizacije.

Prema Zakonu o socijalnom preduzetništvu svaki subjekt koji je stekao status socijalnog preduzetnika obavezan je da svake druge godine podnese nadležnom registru izveštaj o tome kako je ostvarivao društvenu ulogu propisanu svojim statutom. Ova obaveza nije samo formalna – ona ima presudan značaj za očuvanje legitimnosti i poverenja u sam model socijalnog preduzetništva.

Sadržaj izveštaja obuhvata različite aspekte delovanja preduzeća. Pre svega, izveštaj mora da sadrži podatke u vezi sa:

1. ispunjavanjem uslova za poslovanje u statusu socijalnog preduzetništva;
2. poslovanjem;

3. raspodelom dobiti;

4. načinom upravljanja u subjektu socijalnog preduzetništva.

Ova vrsta izveštavanja ima višestruku funkciju. Pre svega, ona služi kao osnov za očuvanje statusa subjekta socijalnog preduzetništva. Ukoliko se utvrdi da subjekt ne ispunjava zakonske obaveze ili da koristi svoj pravni status isključivo za sticanje beneficija, nadležni registar može pokrenuti postupak brisanja statusa. Drugo, izveštaj predstavlja sredstvo za dobijanje javnih sredstava, subvencija i učešće u projektima podrške socijalnom preduzetništvu, čime se dodatno podstiče odgovorno poslovanje. I najzad, izveštaj ima važnu komunikacijsku funkciju, jer kroz njega subjekt transparentno pokazuje javnosti, korisnicima i partnerima koliko zaista doprinosi društvu.¹¹

11 U vreme pisanja ove publikacije, Vlada Republike Srbije još uvek nije donela Uredbu o izveštavanju o društvenoj ulozi subjekta socijalnog preduzetništva u skladu sa Zakonom o socijalnom preduzetništvu. Ova uredba bi trebalo da bliže utvrdi sadržinu i način podnošenja izveštaja. Izveštaj o ispunjavanju društvene uloge podnosi se Agenciji za privredne registre radi objave, u roku koji je propisan za podnošenje godišnjeg finansijskog izveštaja.

4. KAKO PODRŽATI SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO – OD KOGA TRAŽITI PODRŠKU?

Dva najčešća pristupa koja države koriste za poboljšanje pristupa početnim finansiranjima za preduzetnike sa invaliditetom su: grantovi i mikro-finansiranje. Među šemama grantova postoje dve vrste: 1) grantovi za podršku otvaranju preduzeća; i 2) grantovi za kupovinu opreme ili doprinos zapošljavanju personalnih asistenata. Iako se ne preporučuju uvek za podršku pokretanju poslovanja, šeme grantova se smatraju prikladnim za osobe sa invaliditetom s obzirom na relativno male finansijske potrebe u većini slučajeva i veće potencijalne posledice zaduživanja. U evropskim zemljama obe vrste grantova za pokretanje poslovanja za osobe sa invaliditetom su za obično skromne i iznose oko 5.000 evra ili manje.¹² Dobijanje grantova često je uslovljeno zahtevom za sopstveno sufinansiranje i zahtevom za održavanje aktivnosti tokom određenog vremenskog perioda. Još jedan uobičajeni pristup je obezbeđivanje mikrofinansiranja, tj. malih kredita manjih od 25.000 evra, koji su najčešće praćeni obukom i koučingom. U nekim slučajevima, mikrofinansiranje za preduzetnike sa invaliditetom nudi se po sniženim kamatnim stopama i sa većom fleksibilnošću u otplati.¹³

U skladu sa postojećim propisima, Republika Srbija, autonomna pokrajina i jedinice lokalne samouprave podržavaju osnivanje i poslovanje

12 European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion and Organisation for Economic Co-operation and Development, *Policy brief on supporting persons with disabilities in entrepreneurship – Ensuring inclusion in a post COVID-19 economy*, Publications Office of the European Union, 2023, <https://data.europa.eu/doi/10.2767/250335>, str. 19.

13 *Ibid*, str. 20.

subjekata socijalnog preduzetništva, kroz sprovođenje mera javnih politika, koje se planiraju u skladu sa zakonom koji uređuje planski sistem. U tom smislu, sredstva za podsticanje razvoja socijalnog preduzetništva i za podršku radnoj integraciji pripadnika društveno osetljivih grupa, između ostalog, obezbeđuju se iz: (1) sredstava budžeta Republike Srbije namenjenih za finansiranje socijalnog preduzetništva, socijalne zaštite, sredstva za sprovođenje mera aktivne politike zapošljavanja, profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom koje realizuje organizacija za poslove zapošljavanja i (2) sredstva utvrđenih budžetom autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave. U skladu sa Zakonom, ova sredstva mogu biti dodeljena subjektu socijalnog preduzetništva pod uslovom da subjekt posluje najmanje godinu dana. Cilj je da se pomogne subjektima registrovanim u statusu socijalnog preduzetništva da dobiju finansijsku pomoć za projekte koje sprovode. Na ovaj način podstiču se projekti čiji je cilj stvaranje novih i inovativnih mogućnosti za dobrobit društva, rešavanje društvenih problema, odnosno rešavanje društvenih problema i sprečavanje nastajanja socijalne isključenosti i otklanjanje posledica. Ono što je važno istaći jeste da sredstva budžeta mogu biti dodeljena preduzetniku ili pravnom licu koje je steklo status subjekta socijalnog preduzetništva, bez obzira na registrovanu pretežnu, odnosno privrednu ili drugu delatnost koju obavlja. S obzirom na to da su sredstva koja se odobre za realizaciju projekta po svojoj prirodi namenska sredstva, ona mogu da se koriste isključivo za realizaciju projekta i u skladu sa ugovorom koji se zaključuje između nadležnog organa, odnosno organizacije i korisnika sredstava.

Primeri podrške preduzetništvu za teže zapošljiva lica, uključujući i osobe sa invaliditetom, u gradu Beogradu, Sekretarijatu za privredu

Sekretarijat za privredu grada Beograda periodično daje bespovratna sredstva za otpočinjanje sopstvenog biznisa u početnom periodu od godinu dana. Ova vrsta aktivnosti sprovodi se u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje. Pravo da konkurišu imaju novoosnovani privredni subjekti, kao što su preduzetnici i društva sa ograničenom odgovornošću. Za prvu godinu postojanja, daje se novčani iznos koji okvirno pokriva iznos poreza i doprinosa za socijalno osiguranje za jednog zaposlenog. Za kategoriju teže zapošljivih lica taj iznos je oko 480,000 dinara, dok je za druge kategorije taj iznos obično nešto niži (oko 300,000 dinara). Konkursi za dobijanje bespovratnih sredstava za otpočinjanje sopstvenog biznisa najčešće se sprovode tokom juna meseca svake godine.

Pored toga, Sekretarijat raspisuje i konkurse za programe čiji je cilj širenje svesti o mogućnostima preduzetništva za teže zapošljiva lica. Na ovaj konkurs mogu da se jave nevladine i neprofitne organizacije, koje najčešće imaju formu udruženja građana. Pri bodovanju, nevladine organizacije koje imaju zaposlene osobe sa invaliditetom dobijaju dodatne bodove na konkursu. Projekti koji su bili podržani u ovoj oblasti bili su, na pr. podrška teže zapošljivim grupama da naprave biznis plan; organizovanje radionica, obuka, angažovanje predavača i sl. Mogući troškovi obuhvatali su troškove administratora projekta, knjigovođe, realizacije aktivnosti, radionica, izrade promo materijala, tekuće troškovi i sl.

Treći program koji Sekretarijat za privredu sprovodi, u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje, je program davanja opreme za sve kategorije privrednih subjekata, u iznosu od oko 1,000,000 dinara. Uslov za konkurisanje na ovaj projekat jeste da se u privrednom subjektu zaposli jedna osoba, koja ne mora biti iz kategorije teže zapošljivih lica.

Šanse za uspešno pokretanje održivog poslovanja su veće kada socijalni preduzetnik poseduje širok skup veština koje uključuju prepoznavanje prilika, upravljanje rizicima i veštine poslovnog upravljanja. Osobe sa invaliditetom i njihove porodice, u proseku, imaju manje mogućnosti da izgrade ove veštine zbog prepreka u obrazovanju i na tržištu rada. Rešavanje ovih prepreka stvorilo bi više mogućnosti u preduzetništvu za osobe sa invaliditetom. Zbog toga je važno da se pruži institucionalna podrška razvoju veština socijalnog preduzetništva pruži

kroz prilagođenu obuku za preduzetništvo, individualni koučing i učenje od osoba koje imaju uspešna socijalna preduzeća. Jedan od dobrih primera institucionalne podrške za sticanje znanja i veština iz oblasti socijalnog preduzetništva u Republici Srbiji jeste podrška koju daju zaposleni Privredne komore Srbije licima koja su zainteresovana za pokretanje i održavanje sopstvenog biznisa.

Podrška osnivanju i vođenju socijalnih preduzeća koje pruža Privredna komora Srbije

Privredna komora Srbije tokom 2024-2025. sprovodi projekat posvećen promociji socijalnog preduzetništva - Danube4Seecosystem, u kome učestvuju institucije i socijalna preduzeća iz Rumunije, Austrije, Hrvatske, Slovačke, Slovenije, Češke Republike, Mađarske i Republike Srpske (BiH). Podrška je prvenstveno usmerena na promovisanje proizvoda i usluga socijalnih preduzeća, podizanje poslovnih veština, kao i na pružanje tehničke podrške koja obuhvata redefinisane poslovnog plana, kreiranje strategije za upravljanje rizicima poslovanja, sticanje statusa socijalnog preduzetništva i sl.

Privredna komora daje podršku osobama koje žele da osnuju socijalno preduzeće pre svega kroz procenu biznis plana, ekonomske održivosti i finansija. Osobe i organizacije koje žele da se bave socijalnim preduzetništvom treba da razviju ideju o proizvodu ili usluzi koje žele da plasiraju, a zaposleni u Privrednoj komori im mogu dati savet i procenu ostvarivosti ideje u biznis planu. Organizacije koje rade duže (najmanje dve godine) mogu se obratiti za podršku pri proceni upravljanja rizicima poslovanja. U okviru projekta, a i nakon njegovog završetka, planira se sprovođenje obuka za zainteresovana fizička lica koja žele da osnuju socijalno preduzeće.

Pored toga, važno je istaći da iskustvo socijalnih preduzeća za osobe sa intelektualnim teškoćama u Srbiji pokazuje da je za uspeh rada ključno ostvariti partnerstvo sa organizacijama privatnog sektora u vidu različitih oblika partnerstva. Profit koji zarade socijalna preduzeća koja pretežno zapošljavaju osobe sa intelektualnim teškoćama često ne mogu da budu konkurentna na tržištu i profit koji se zaradi najčešće neće biti dovoljan da pokrije sve troškove rada. Zbog toga je jako važno već u samom startu izgraditi odnose sa društveno odgovornim preduzećima koja žele da pomognu poslovanje socijalnih preduzeća

koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom i koja će ih kontinuirano finansijski pomagati.

Najzad, ali i ne manje važno, pojedinci mogu igrati ključnu ulogu u uspehu socijalnog preduzeća kroz kupovinu proizvoda/usluga, volontizam, mentorstvo, društvenu promociju i investicije.

5. DELATNOSTI KOJE SU POGODNE ZA RAZVIJANJE SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA ZA OSOBE SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA

Dmajući u vidu da je svaka osoba sa intelektualnim teškoćama jedinstvena, kao i svako od nas, prilikom identifikovanja odgovarajućih radnih aktivnosti za osobe sa intelektualnim invaliditetom, važno je pre svega fokusirati se na interesovanja i kapacitete date osobe. Pored toga, važno je da se osobi, u skladu sa njenim interesovanjima, daju strukturirani i predvidljivi radni zadaci, koje će osoba obavljati u podržavajućem okruženju. Uz odgovarajuću obuku, adaptaciju radnog okruženja i podržavajuće okruženje, osobe sa intelektualnim invaliditetom mogu da rade i napreduju u širokom spektru radnih uloga, čime stižu nezavisnost i samopoštovanje, i u isto vreme značajno doprinose svojoj lokalnoj zajednici i društvu u celini.

Iako socijalno preduzetništvo za osobe sa intelektualnim teškoćama nije još uvek dovoljno razvijeno u Evropi i svetu i predstavlja oblast koja je još uvek u povoju, postoje dobri primeri uspešnih socijalnih preduzeća koja podržavaju zapošljavanje i socijalnu inkluziju i značajno osnažuju osobe sa intelektualnim invaliditetom da se uključe u lokalnu zajednicu. Ove inicijative često kombinuju poslovne aktivnosti sa snažnim društvenim misijama, fokusirajući se na stvaranje smislenog rada i inkluzivnog okruženja.

U ovom odeljku predstavimo delatnosti koje mogu biti pogodne za razvoj socijalnog preduzetništva u primarnom, sekundarnom i terciarnom sektoru, kao i rad nekoliko socijalnih preduzeća koja zapošljavaju osobe sa intelektualnim teškoćama i autizmom uspešno posluju već dugi niz godina: “Naša kuća”, Beograd, Srbija; “AMPANS”, Španija; preduzeće “Auticon”, Nemačka, i “Betty and Bo” i „Plima“, SAD. Nadamo se da njihov

rad može biti inspiracija za uspostavljanje novih uspešnih malih biznisa za porodice osoba sa intelektualnim teškoćama u Srbiji i celom regionu.

Socijalno preduzeće “Naša kuća”, Beograd, Srbija

Jedan od primera rada socijalnog preduzeća koje zapošljava osobe sa intelektualnim teškoćama u Srbiji u više privrednih delatnosti jeste „Naša kuća“. Razvoj “Naše kuće” započeo je 2007. godine na inicijativu roditelja dece sa smetnjama u razvoju, sa ciljem da se unapredi položaj ove društvene grupe i obezbedi sigurnija i bolja budućnost za njihovu decu. „Naša kuća“ deluje u više različitih oblasti – od proizvodnje papirne galanterije i ambalaže od recikliranog materijala, do hidroponskog uzgoja povrća i začinskog bilja, kao i pružanja usluga ishrane starijim osobama i osobama sa smanjenom pokretljivošću. Socijalnu misiju realizuje kroz zapošljavanje mladih sa različitim vrstama invaliditeta, ali i kroz osnivanje Fonda za samostalni život mladih iz ove grupe u budućnosti. Angažovani u preduzeću, odrasli i mladi sa smetnjama u razvoju, tokom radnog dana obavljaju aktivnosti u dve smene, a proizvodi i usluge razvijaju se kroz sledeće programe:

- **Ručna izrada papira** – Koriste se otpadni pakovni materijali za proizvodnju papira namenjenog umetnicima, dekorativnim programima, štampi i proizvodnji ambalaže.

- **Hidroponska bašta** – Savremena digitalizovana tehnologija gajenja povrća, začina i salata u vodi i u zatvorenom prostoru. Ovaj vid proizvodnje obezbeđuje kontinuiranu i kvalitetnu berbu tokom cele godine. Proizvodnja zadovoljava potrebe kuhinje „Naše kuće“, ali i potrebe ugostiteljskih kompanija, restorana i profesionalnih kuhinja.

- **Eko-ambalaža** – Proizvodnja kartonske ambalaže za potrebe ugostiteljskih preduzeća i drugih korisnika. Proizvodnja kartona direktno je povezana sa proizvodnjom samih pakovanja.

- **Kuhinja na točkovima** – Usluga dostave subvencionisanih obroka najstarijim sugrađanima Beograda. Iz ove kuhinje moguće je i naručiti catering ili posetiti prodavnicu domaćih proizvoda „Dobri susedi“.

- **Domaći slatki proizvodi** – Primeri uključuju „čoko šljivu“ i „čoko malinu sa bosiljkom“, koje je moguće naručiti i u većim i u manjim količinama.

(izvor: <https://nashakuca.org/>)

5.1. Primarni sektor

Primarni sektor, koji obuhvata poljoprivredu i stočarstvo, može biti veoma pogodan za zapošljavanje osoba sa intelektualnim invaliditetom, jer pruža mogućnosti za rad na otvorenom, uz minimalne tehničke za-

hteve i često zadatke koji su ponavljajući, što je korisno za osobe koje se bolje snalaze u strukturisanim okruženjima, treba izbegavati teške poslove koji zahtevaju veliku fizičku izdržljivost. U nastavku teksta dati su primeri delatnosti u poljoprivredi i stočarstvu gde bi osobe sa intelektualnim invaliditetom mogle da se angažuju.

5.1.1. Poljoprivreda - uzgoj bilja

Osobe sa intelektualnim teškoćama mogu biti uključene u uzgoj bilja (plante, povrće, voće) kroz jednostavne i ponavljajuće zadatke, koji ne zahtevaju složene tehnološke procese, ali mogu biti od velike važnosti za održavanje proizvodnje.

Primeri delatnosti u oblasti poljoprivrede

Sadnja i berba biljaka: Osobe sa intelektualnim invaliditetom mogu obavljati jednostavne, fizičke zadatke kao što su sadnja, zalivanje, berba plodova ili prikupljanje plodova (npr. povrća, voća ili cveća). Na primer, u proizvodnji paradajza, krastavaca ili jagoda, zadaci poput prikupljanja plodova ili čišćenja biljaka od korova mogu biti prilagođeni.

Održavanje i prikupljanje plodova u plastenicima: U plastenicima gde je rad kontrolisan i gde se biljke često uzgajaju u kontrolisanim uslovima, osobe sa intelektualnim teškoćama mogu obavljati prikupljanje plodova, sortiranje ili pakovanje proizvoda.

Priprema zemljišta: Pre jednostavnih radova kao što je sadnja ili berba, radnici sa invaliditetom mogu biti angažovani u pripremi zemljišta – čišćenje, prekopavanje, navodnjavanje i obavljanje sličnih zadataka uz pomoć jednostavne opreme.

Briga o biljkama: Zalivanje, đubrenje i trimming (obrezivanje biljaka) su sve zadaci koje je moguće prilagoditi, naročito ako je rad obavljen u malim, lokalnim poljoprivrednim farmama.

5.1.2. Stočni fond - briga o životinjama

U stočarstvu, gde se obavljaju jednostavni, ponavljajući poslovi u brizi za životinje, osobe sa intelektualnim teškoćama mogu preuzeti zadatke koji ne zahtevaju složeno razumevanje procesa, ali su od presudne važnosti za dobrostanje životinja i efikasnost stočarske proizvodnje.

Primeri delatnosti u oblasti brige o životinjama

Davanje hrane i vode životinjama: Osobe sa intelektualnim teškoćama mogu pomagati u svakodnevним zadacima kao što su hranjenje i pojenje stoke, kao što su krave, povrtne svinje ili ovce. Ovi zadaci su često jednostavni, a uz obuku, mogu se lako obavljati.

Mlečna industrija: U farmama koje se bave proizvodnjom mleka, osobe sa intelektualnim teškoćama mogu raditi na jednostavnim, repetitivnim zadacima, kao što su prepoznavanje stoke, briga o čistoti prostora i prikupljanje mleka.

Prikupljanje jaja i čišćenje: U farmama koje se bave proizvodnjom jaja, radnici sa invaliditetom mogu biti odgovorni za prikupljanje jaja, čišćenje kaveza ili poslove u štalama. Ovaj tip posla je ponavljajući i zahteva manje fizičke snage, ali je vrlo važan za uspešan rad farmi.

Zdravlje životinja: Osobe sa intelektualnim teškoćama mogu obavljati zadatke pod nadzorom, kao što su kontrola zdravlja životinja, upravljanje zaraženim životinjama, davanje lekova ili čak potpuna higijena prostora za životinje.

5.1.3. Briga o životnoj sredini i učešće u ekološkim projektima

Za osobe sa intelektualnim teškoćama pogodni su i ekološki projekti u okviru poljoprivrede, koji mogu obuhvatiti ekološke farme, vrtove i organsku proizvodnju. Ovi projekti ne samo da doprinose očuvanju prirode, već i omogućavaju ljudima sa invaliditetom da se aktivno uključe u važne ekološke procese.

Primeri delatnosti u oblasti brige o životnoj sredini i ekološkim projektima:

Održavanje ekoloških farmi: U ekološkim farmama, koje se bave organskom proizvodnjom hrane, osobe sa intelektualnim teškoćama mogu biti uključene u ekološke procese kao što su čišćenje ekoloških vrtova i priprema organskog đubriva.

Održavanje i čišćenje drveća i zelenih površina: Mnoge farme i ekološki projekti uključuju sadnju drveća, izbor i rezanje drveća ili očuvanje vrtova i prostornih objekata. Osobe sa intelektualnim teškoćama mogu biti angažovane u tim zadacima, naročito u održavanju sadnica ili sadnji plodova i bilja.

Ekološke bašte i vrtovi: U urbanim sredinama, ekološke bašte postaju sve popularnije. Briga o vrtovima (npr. zeleni krovovi ili urbane bašte) pružaju za osobe sa invaliditetom priliku da učestvuju u gajenju biljaka ili sortiranju biljnog otpada.

5.1.4. Prerađivačka industrija - prerada poljoprivrednih proizvoda

Osobe sa intelektualnim invaliditetom mogu se uključiti i u preradu poljoprivrednih proizvoda, kao što su prerada voća u džemove, proizvodnja sokova, pakovanje proizvoda i kontrola kvaliteta.

Primeri delatnosti u oblasti prerade poljoprivrednih proizvoda:

Prerada voća i povrća: Osobe sa intelektualnim invaliditetom mogu obavljati zadatke poput pranja, sečenja ili pakovanja voća i povrća za prodaju. Ovi poslovi su često repetitivni i relativno jednostavni, ali su izuzetno važni za očuvanje kvaliteta finalnog proizvoda.

Pravljenje džemova i marmelada: Na farmama koje se bave proizvodnjom džemova, marmelada ili sokova, osobe sa intelektualnim invaliditetom mogu raditi na pakovanju, etiketiranju i kontroli proizvoda pre nego što stignu do krajnjih kupaca.

Prerada mleka i mlečnih proizvoda: Ako farma proizvodi mlečne proizvode (sir, jogurt, maslac), radnici sa invaliditetom mogu biti angažovani u pripremi mleka, pakovanju proizvoda i logistici distribucije.

5.1.5. Održavanje poljoprivrednih mašina i opreme

Osobe sa intelektualnim teškoćama mogu biti uključene u rad na održavanju poljoprivrednih mašina i opreme, naročito u zadacima koji nisu tehnički zahtevni, ali su potrebni kako bi oprema bila u funkciji. To su na primer zadaci kao što su pranje traktora, čišćenje motora i priprema mašina za rad. Ovaj posao je relativno jednostavan, ali izuzetno važan za efikasnost rada na farmama.

Socijalno preduzeće “AMPANS”, Katalonija, Španija

AMPANS je špansko socijalno preduzeće, koje je osnovala grupa roditelja dece sa intelektualnim teškoćama 1965. godine u Manresi (Katalonija), koja pruža obrazovanje, zapošljavanje i stanovanje uz podršku osobama sa intelektualnim smetnjama, mentalnim poteškoćama i onima u riziku od socijalne isključenosti. Svake godine AMPANS ima više od 3.100 korisnika i zapošljava oko 1.000 ljudi, uključujući oko 27% osoba sa invaliditetom.

Tokom prvih decenija postojanja, AMPANS je funkcionisao zahvaljujući dobrovoljnom angažovanju zajednice. Prva finansijska sredstva dolazila su iz kampanja solidarnosti, naročito preko višedecenijske inicijative reciklaže flaša i papira (*L'Ampolla i el Paper*).

AMPANS je svoju prvu radnu aktivnost započeo kroz otvaranje prvog specijalnog obrazovnog programa u Manresi, koji je kasnije prerasio u školu La Llum, a današnju Specijalnu školu Jeroni de Moragas – jednu od prvih te vrste u Kataloniji. 1969. godine AMPANS je dobio svoju prvu donaciju – štamparsku mašinu – što je omogućilo pokretanje radionice za radnu integraciju osoba sa intelektualnim invaliditetom.

Početkom sedamdesetih godina prošlog veka porodica Payàs–Puigarnau donirala je AMPANS-u imanje Santa Maria de Comabella, što je omogućilo širenje usluga u prirodnom okruženju. Tadašnja kampanja „Sol d'Amor“ okupila je oko 30.000 ljudi radi prikupljanja sredstava za preseljenje AMPANS-a, što predstavlja pravi primer lokalne solidarnosti.

Danas AMPANS upravlja nizom inkluzivnih biznisa, kao što su:

- Baštovanstvo i hortikultura (*Garden AMPANS*)
- Proizvodnja sira (*Quesos Muntanyola*)
- Vinarija i vinogradi (*Urpina Wines*)
- Restoran “Canonge”
- Supermarketi “Caprabo” (franšiza)
- Tehničke i industrijske usluge.

Ova preduzeća nude radna mesta i obuku osobama sa invaliditetom u zaštićenom okruženju. AMPANS pruža takođe i personalizovane programe stručnog osposobljavanja i posreduje pri zapošljavanju osoba sa intelektualnim teškoćama na otvorenom tržištu rada. Ima takođe razvijenu saradnju sa školama, univerzitetima i firmama, radi lakšeg pronalaženja radnog mesta na tržištu rada.

AMPANS je takođe aktivan u osmišljavanju digitalnih inovacija. Tako je, na primer, osmislio digitalnu aplikaciju “App\&Town Compagnon” za samostalno kretanje korisnika uz udaljenu podršku. Ova aplikacija dobitnica je nagrade Crvenog krsta za humanitarnu inovaciju. AMPANS je takođe osmislio “VinculApp” - digitalnu platformu za povezivanje korisnika i porodica o savetovanje o uslugama koje AMPANS pruža i drugim korisnim informacijama za osobe sa intelektualnim teškoćama i njihove porodice.

Izvor: <https://ampans.cat>

5.2. Sekundarni sektor

5.2.1. Proizvodnja i montaža (lakša industrija)

U proizvodnim sektorima, kao što su montaža manjih delova, pakovanje, kontrola kvaliteta ili izrada jednostavnih proizvoda, postoje mnoge mogućnosti za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. U ovom sektoru često postoje mašine koje omogućavaju visoki stepen automatizacije, što olakšava posao radnicima sa invaliditetom.

Primeri delatnosti u oblasti lakše industrije

Montaža elektronike: Osobe sa invaliditetom mogu obavljati zadatke u montaži delova elektroničkih uređaja, kao što su sklopovi za televizore, mobilne telefone ili računare. Mašine se mogu koristiti za asistenciju pri sastavljanju, a operacije koje su potrebne su često ponavljajuće i precizne, što odgovara osobama sa intelektualnim teškoćama ili autizmom.

Pakovanje proizvoda: Proizvodne linije u sektoru pakovanja mogu se prilagoditi osobama sa invaliditetom, jer zadaci kao što su pakovanje hrane, kozmetičkih proizvoda, lekova ili tehničkih uređaja mogu biti obavljeni uz minimalne zahteve za fizičkim angažmanom. Mašine za automatsko pakovanje mogu biti kontrolisane uz pomoć osoba koje upravljaju mašinama, dok manji zadaci poput etiketiranja, sortiranja ili pakovanja u kutije mogu biti odgovornost radnika.

Izrada nameštaja: U proizvodnji nameštaja, osobe sa invaliditetom mogu raditi u oblastima kao što su lakiranje, pakovanje i montaža jednostavnijih komada nameštaja (npr. stolovi, stolice). Mašine koje se koriste za sečenje ili brušenje drvenih delova mogu biti pod nadzorom radnika sa invaliditetom.

5.2.2. Tekstilna industrija i proizvodnja odeće

Industrija odeće i tekstila je još jedan sektor u kojem su osobe sa invaliditetom uspešno angažovane, jer je potrebna preciznost, ali i mogućnost automatskog upravljanja mašinama.

Primeri delatnosti u oblasti tekstilne industrije i proizvodnje odeće

Šivenje: U fabrikama za proizvodnju odeće, radnici sa invaliditetom mogu obavljati operacije šivenja uz pomoć šivaćih mašina. Ovaj posao je ponavljajući i zahteva visok nivo preciznosti, što može odgovarati osobama sa autizmom ili intelektualnim invaliditetom. Kroz obuke i rad u timu, šivači mogu postati stručnjaci u različitim tehnikama šivenja.

Pakovanje i kontrola kvaliteta: Osobe sa invaliditetom mogu biti odgovorne za pakovanje gotovih proizvoda, kontrolu kvaliteta, kao i sortiranje gotovih komada odeće. Mašine mogu automatski kontrolisati dimenzije proizvoda, dok osobe sa invaliditetom mogu proveravati detalje, kao što su etiketiranje ili pakovanje.

5.2.3. Prerada plastike i reciklaža

Industrija reciklaže, posebno u oblasti prerade papira i plastike, nudi odlične mogućnosti za zapošljavanje osoba sa intelektualnim teškoćama. Ovaj sektor zahteva preciznost, kao i određene fizičke veštine, ali je lakše integrisati osobe sa invaliditetom uz odgovarajuća prilagođavanja. Posebno mogu biti interesantne delatnosti montaže plastičnih delova ili proizvoda, kao što su boce, kontejneri ili izrada plastičnih kutija. Radnici sa invaliditetom mogu učestvovati u sortiranju recikliranog materijala, dok mašine automatski prepoznaju i odvajaju različite vrste plastike ili metala. Posao može obuhvatiti i pripremu papira za dalje procesuiranje.

5.2.4. Proizvodnja sveća, sapuna, keramike i stakla

Osobe sa intelektualnim teškoćama mogu raditi na modeliranju ili pakovanju sveća, sapuna, keramike i stakla, kao i dekoraciji predmeta. Proizvodnja ovih predmeta često bazirana na preciznim, ponavljajućim zadacima, koji omogućavaju veću koncentraciju na detalje i jasnu strukturu u radu. Osobe sa autizmom mogu obavljati zadatke poput formiranja, pakovanja ili etiketiranja proizvoda. Ovi poslovi su po-

godni jer omogućavaju rad u predvidljivim uslovima sa minimalnim socijalnim interakcijama.

5.2.5. Građevinska industrija

U građevinskoj industriji, postoje mnoge mašine koje mogu biti prilagođene kako bi se omogućilo zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Na primer, u proizvodnji betonskih blokova, kamenolomima, ili reciklaži građevinskog otpada, mogu se koristiti mašine koje olakšavaju posao i omogućavaju integraciju radnika sa invaliditetom.

Primeri delatnosti u oblasti građevinske industrije:

Pakovanje građevinskog materijala: Osobe sa invaliditetom mogu raditi u sektoru kao što su pakovanje betonskih blokova, cigle ili kamen. Korišćenje robotizovanih mašina za pakovanje i slaganje može omogućiti da zaposleni sa invaliditetom obavljaju jednostavnije poslove, kao što je sortiranje ili kontrola kvaliteta.

Upravljanje alatima i opremom: U nekim slučajevima, osobe sa invaliditetom mogu koristiti društveno odgovorne tehnologije, kao što su radni alati sa unapređenim sigurnosnim funkcijama, u kontrolisanim uslovima. Ovaj sektor može zaposliti ljude sa fizičkim invaliditetom, ali uz odgovarajuće tehničke prilagodbe.

5.2.6. Tehnička i računarska proizvodnja

U tehničkoj industriji, posebno u proizvodnji računarskih komponenti i elektronike, postoje veliki potencijali za zapošljavanje osoba sa invaliditetom u raznim delatnostima, kao što su pakovanje, montaža i proizvodnja delova. Osobe sa invaliditetom mogu se angažovati u montaži računarskih delova, prikupljanju malih komponenti i sastavljanju elektronike, kao što su tastature, ekrani ili računarski moduli. U industriji računarske elektronike, mogu se angažovati u pružanju logističke podrške, skeniranju bar-kodova, pakovanju i slanju proizvoda.

Osobe sa autizmom koje imaju dobre intelektualne kapacitete, a značajnije probleme u socijalnim kontaktima, mogu biti veoma uspешne u konsaltingu u oblasti informacionih tehnologija, što pokazuje i primer firme Autikon, koja danas posluje u 15 zemalja širom sveta.

Autikon: IT konsalting sa neuro-divergentnom radnom snagom

Autikon posluje kao konsultantska kuća u oblasti informacionih tehnologija koja isključivo zapošljava autistične odrasle osobe kao konsultante, uz podršku obučениh radnih trenera kako bi se olakšala komunikacija i integracija. Autikon pruža usluge kao što su osiguranje kvaliteta, testiranje softvera, analiza podataka, sajber bezbednost i još mnogo toga. Misija Autikona je poboljšanje izgleda za zapošljavanje neuro-divergentnih osoba, pri čemu se ističu njihove prednosti, dok se istovremeno uklanjaju predrasude pri zapošljavanju i društvene barijere.

Osnivač Autikona je otac autističnog mladića, Dirk Miler-Remus iz Berlina, koji je osnovao ovo preduzeće u Berlinu 2011. godine, prepoznavši duboku nejednakost sa kojom se suočavaju odrasli sa autizmom u zapošljavanju, uprkos njihovim izuzetnim sposobnostima. Dirk je uvideo priliku: rastući nedostatak IT stručnjaka mogao bi se rešiti iskorišćavanjem jedinstvenih talenata neuro-divergentnih profesionalaca.

Dve godine kasnije (2013), i drugi investitori su prepoznali potencijale Autikona, pa je ova firma počela da otvara kancelarije i u drugim evropskim zemaljama. Autikon je otvorio kancelarije u Velikoj Britaniji i Francuskoj 2016. godine, a zatim u Švajcarskoj i Italiji 2017, i Kanadi i SAD 2018. godine. Autikon Australija pokrenut je 2019. godine, dok su nove kancelarije otvorene i u Poljskoj i Novom Zelandu 2022. godine.

U istom vremenskom razdoblju, u Norveškoj je Lars Johansson-Kjellerød osnovao socijalno preduzeće Unikus, koje zapošljava autistične IT profesionalce kako u Norveškoj, tako i u Švedskoj i Finskoj.

Tokom 2023. godine, Autikon i Unikus su se ujedinili i postali najveća svetska organizacija koja zapošljava preko 500 ljudi na 15 tržišta. Više od 75% radne snage su osobe koje su neuro-divergentne.

Autikon radi za ugledne klijente, kao što su : GlaxoSmithKline, KPMG, Deloitte, IBM i Virgin Group. Već 15 godina, Autikon obezbeđuje održivo zapošljavanje za osobe sa autizmom, što je pravi dokaz da neurodiverzitet može da funkcioniše u ozbiljnoj radnoj sredini.

Izvor: <https://auticon.com/about-us/>

5.3. Tercijarni sektor

Veliki broj socijalnih preduzeća prisutan je u tercijarnom sektoru. To je zbog toga što potreba za različitim uslugama konstantno raste, čime se stvara prostor za socijalna preduzeća da razvijaju održive biznise koji ne samo da generišu prihod, već i rešavaju socijalne izazove. Poslovi u pružanju usluga obično su lakši za prilagođavanje potrebama različitih radnih grupa, pa su socijalna preduzeća u sektoru usluga više usmerena na inkluziju i pružanje prilika za zapošljavanje osobama sa posebnim potrebama. Pored toga, u ovom sektoru često su manje potrebe za velikim ulaganjima. Za razliku od proizvodnje u primarnom i sekundarnom sektoru, mnoge usluge mogu biti pružene i sa manjim početnim ulaganjima, što olakšava pokretanje socijalnog preduzeća. Osim posla unutar već postojećih preduzeća, postoje i specifični biznis modeli koji mogu biti osmišljeni za osobe sa intelektualnim invaliditetom u tercijarnom sektoru i pružiti osobama sa invaliditetom priliku za samostalnost i profesionalni razvoj. Neki primeri su:

5.3.1. Usluge u zajednici (pomoć u obavljanju kućnih poslova i sl.)

Usluge u zajednici mogu uključivati delatnosti usluge čišćenja, pomoći u vrtlarstvu, dostavu hrane, nabavku namirnica, pranje automobila i sl. Osobe sa intelektualnim teškoćama mogu pružati pomoć u domaćinstvu ili obavljati komunalne usluge za starije osobe ili osobe sa posebnim potrebama. Takođe, mogu organizovati dostavu hrane ili nabavku za starije osobe. Ove usluge obično ne zahtevaju visoke socijalne veštine, već usmeravaju pažnju na strukturirane zadatke i pouzdanost. Pored toga, osobe sa intelektualnim teškoćama mogu pružati usluge brige o životinjama, kao što su šetanje pasa, briga o kućnim ljubimcima, čišćenje kućica, hranjenje. Rad u perionicama automobila se takođe pokazao kao odlična uslužna delatnost za osobe sa autizmom i intelektualnim teškoćama, zbog potrebe za strukturom i obraćanjem

pažnje na detalje, kao i zadovoljenja potrebe za kretanjem koja je česta kod osoba sa intelektualnim teškoćama.

5.3.2. Rad u oblasti turizma i ugostiteljske usluge

Rad u turizmu, kao što su organizacija turističkih tura i pomoć turistima, mogu takođ biti delatnost od interesa za osobe sa intelektualnim teškoćama. Oni mogu raditi kao prateći ili pomoćni vodiči ili pružati podršku na recepciji. Turističke agencije ili specijalizovane turističke ture mogu biti prilagođene za osobe sa intelektualnim invaliditetom, a radni zadaci mogu se prilagoditi njihovim sposobnostima, uz obuku i podršku. Pored toga, otvaranje kafića i restorana u kojima bi bili zaposlene osobe sa intelektualnim teškoćama takođe može biti veoma plodonosno, kako zbog njihove inkluzije u zajednicu, tako i radi širenja svesti i razbijanju stereotipa i isključenosti osoba sa intelektualnim invaliditetom.

5.3.3. Online usluge i administracija

Osobe sa intelektualnim invaliditetom mogu raditi u *online* poslovima, kao što su unosi podataka, e-trgovina, pomoć u administraciji ili upravljanje društvenim mrežama za male firme. Ovo može biti fleksibilan biznis model koji im omogućava rad od kuće ili u malim timovima. Mogu se razviti digitalne agencije, kao socijalna preduzeća koja zapošljavaju osobe sa intelektualnim invaliditetom za administrativne usluge, održavanje web stranica ili kreiranje sadržaja na društvenim mrežama.

Socijalno preduzeće „Bitty & Beau’s kafa“, SAD

Socijalno preduzeće „Bitty & Beau’s kafa“ osnovali su Ejmi i Ben Vrajt 2016. godine u Vilmingtonu u Severnoj Karolini, inspirisani potrebama svoje dece – Bitty i Beau, koji imaju Daunov sindrom. Šokirani činjenicom da je čak 80% osoba sa intelektualnim teškoćama nezaposleno u SAD, odlučili su da osnuju mesto gde bi njihova deca, kao i druga deca, mogli da imaju smislen i dostojanstven posao.

Na prvoj lokaciji koji su otvorili preduzeće je imalo zaposlenih 19 osoba sa invaliditetom, a kafić je brzo postao centar zajednice. Zahvaljujući velikoj medijskoj pažnji, lanac se brzo širio. Do 2025. godine, Bitty & Beau’s je otvorio oko 18–20 lokacija u 11 američkih saveznih država, sa preko 400–450 zaposlenih osoba sa invaliditetom, pretežno sa intelektualnim teškoćama.

Za zaposlenje u ovom preduzeću nije potrebno imati prethodno radno iskustvo, već se osobe zapošljavaju na osnovu kompetencija posedovanja entuzijazma i spremnosti za učenje. Zaposleni imaju platu iznad minimalca i zadržavaju sve napojnice, a imaju i mogućnosti za napredovanje. Prostorije kafića su potpuno pristupačne, otvorenog dizajna, bez fizičkih i socijalnih barijera.

Ovaj kafić nije samo mesto gde se pije kafa — on podstiče i interakcije koje menjaju stavove o osobama sa intelektualnim teškoćama. Gosti su ohrabreni da direktno komuniciraju sa zaposlenima, često menjajući sopstvene predrasude o invaliditetu. Osnivači žele da svaki kafić pokrene tzv. „talas inkluzivnosti“ u lokalnim zajednicama. Umesto brzog rasta, Bitty & Beau’s pažljivo bira lokacije i partnere, vodeći računa da se osnovne vrednosti i inkluzivna kultura ne izgube u širenju biznisa.

Jedan od osnivača ovog socijalnog preduzeća, Ejmi Vrajt, proglašena je za „Heroja godine“ televizije CNN 2017, što je dodatno potvrdilo važnost ove inicijative. Kafići su dobili ogromnu medijsku pažnju (CNN, Food & Wine, Good Morning America, itd.). Na društvenim mrežama ih prati preko 650.000 ljudi, što jasno govori o njihovom velikom uticaju.

Izvor: <https://www.instagram.com/bittyandbeauscoffee/>

Autoperionica „Plima“ (*Rising Tide*) koja zapošljava osobe sa autizmom na Floridi, SAD

U Parklendu na Floridi (SAD), Džon D'Eri i njegov sin Tom osnovali su autoperionicu „Plima“ (*Rising Tide*) 2013. godine, kako bi našli zaposlenje Džonovom drugom sinu, Endruu, koji ima autizam i koji se suočavao sa izazovima u pronalaženju posla. Shvativši da se osobe sa autizmom često ističu se u obavljanju jasno strukturiranih zadataka gde je potrebno obratiti pažnju na detalje, Džon i Tom su osnovali perionicu automobila kako bi omogućili svom članu porodice i drugim osobama sa autizmom da rade.

Danas, autoperionica „Plima“ posluje na tri lokacije - u Parklendu, Margejtu i Koral Springsu, zapošljavajući preko 90 osoba sa autizmom, koji čine više od 80% njihove radne snage. Od osnivanja preduzeća 2013. godine, kada im je promet automobila u perionici na godišnjem nivou iznosio 35.000, danas kroz njihove perionice prođe skoro pola miliona automobila, što pokazuje da socijalno preduzeće koje zapošljava osobe sa intelektualnim teškoćama može postići i društveni uticaj i poslovni uspeh. Iskustvo porodice D'Eri naglašava potrebu za strukturiranom obukom, jasnom komunikacijom i iskorišćavanjem jedinstvenih prednosti svojih zaposlenih. Njihova misija se proteže izvan njihovog sopstvenog preduzeća: cilj im je da inspirišu druge kompanije da prepoznaju vrednost i potencijal osoba sa autizmom i intelektualnim teškoćama, kao pojedinaca koji mogu da doprinesu dobro osmišljenom poslu koji uvažava njihove jedinstvene kapacitete i prednosti.

Izvor: <https://www.instagram.com/p/DNGgQxvPlwe/>

6. ZA KRAJ

Osnivanje socijalnog preduzeća koje zapošljava osobe sa invaliditetom, posebno osobe sa intelektualnim teškoćama, nije samo ekonomska odluka – to je čin hrabrosti, solidarnosti i ljubavi. Pozitivni primeri koje smo podelili u ovoj publikaciji pokazuju da je moguće graditi održive inicijative koje menjaju živote ne samo onih koji su direktno uključeni u rast i razvoj osoba sa intelektualnim teškoćama, već i društvene zajednice u celini, uprkos brojnim izazovima koji postoje u praksi. Iako prvi koraci u tom cilju sigurno nisu laki, svaki od njih nosi snagu promene. Uz volju, znanje i podršku zajednice, posebno društveno odgovornih kompanija kao strateških partnera, vaše buduće socijalno preduzeće može postati dokaz da inkluzija nije ideja na papiru, već stvarnost koja se zajednički gradi i koja inspiriše, jer svaka promena počinje od onih koji u nju veruju, uz energiju i posvećenost ka ostvarenju svog cilja. Nadamo se da vam ova publikacija može pružiti podršku na putu ka stvaranju novih ideja bolje budućnosti za Vas i Vašu porodicu, koje će pokrenuti nove talase plime i rasta socijalnih preduzeća i dovesti do stvarnog boljitka života osoba sa invaliditetom u našoj društvenoj zajednici.

REFERENCE

- Coursera, *What is Social Entrepreneurship? A Guide*, <https://www.coursera.org/articles/social-entrepreneurship>, 15.7.2025.
- European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion and Organisation for Economic Co-operation and Development, *Policy brief on supporting persons with disabilities in entrepreneurship – Ensuring inclusion in a post COVID-19 economy*, Publications Office of the European Union, 2023, <https://data.europa.eu/doi/10.2767/250335>
- U.S. Small Business Guide, *Write Your Business Plan*, <https://www.sba.gov/business-guide/plan-your-business/write-your-business-plan>, 20.7.2025.
- Šakić, M, *Smernice za sticanje i registraciju statusa socijalnog preduzetništva*, Koalicija za razvoj solidarne ekonomije i partneri, 2023, <https://dijalogpromena.bos.rs/sr/uploaded/KoRSE%20-%20Smernice%20za%20sticanje%20i%20registraciju%20statusa%20SP.pdf>

Zakonodavni okvir

- Zakon o socijalnom preduzetništvu, *Sl. glasnik RS*, br. 14/2022.
- Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, *Sl. glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010, 38/2015, 113/2017, 113/2017 - dr. zakon i 49/2021.
- Odluka o osnivanju Saveta za socijalno preduzetništvo, *Sl. glasnik RS*, br. 59 od 20. maja 2022. godine, 34 od 28. aprila 2023, 55 od 7. jula 2023. godine, 77 od 20. septembra 2024. godine.

Ovaj materijal objavljen je u okviru programa podrške javnom zagovaranju „Pokret polet“ koji finansira Evropska unija, a sprovodi Trag fondacija u partnerstvu sa Centrom za socijalnu politiku i u saradnji sa Koalicijom za razvoj solidarne ekonomije – KoRSE.

Za sadržinu ove publikacije isključivo je odgovorno udruženje „Deca bez granica“ i ta sadržina nipošto ne izražava zvanične stavove Evropske unije.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд